

יד
מדר"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
תולדות
כסלו ה'תשע"ז ב'שכ"ח
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

נושאי השיעור:

המשך דברים לזכרו של מה"ר יחיא אלשיך זצוק"ל במלאות כ' שנים לפטירתו.
המשך ביאור דין ערלה בפלפל חריף, ובפפאיה ופסיפלורה.
ערלה בזמן הזה בארץ ישראל, מדאורייתא או מדרבנן.
שאלה בעניין ציבור שקבעו ללמוד ולסיים ביחד את הש"ס (כגון ביום שמחת תורה),
האם נחשב שכל אחד מהם סיים את כל הש"ס כולו, האם ניתן לחלק מסכת אחת
לשני לומדים או יותר, והאם הדבר דומה לדין "זה אינו יכול וזה אינו יכול" האמור
לגבי מלאכה בשבת.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: yad@maharitz.co.il
להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072-33-23-642
שלוחה 6
קול הלשון – 03-6171031
מספר השיעור במערכת קול הלשון – 502
מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 378

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,
וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741. נא לתאם זאת לפני השיעור.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים,
ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.

השיעור מוקדש לעילוי נשמת ר' שאול בן יחיא סלימאן ז"ל, תנצב"ה. נדבת נכדו ידידנו הרב ליאור שובל [שעבלי] הי"ו, המקום ברוך הוא ימלא כל משאלות ליבו לטובה, הוא וכל הנלוים אליו, שיצליחו בכל, אבי"ר.

ברצוני להשלים בס"ד שני נושאים, אשר דיברנו עליהם בשיעור הקודם. האחד, בעניין ערלה בפלפל חריף ובפאפיה ופסיפלורה, לא סגרנו את הנושא עם כל הפרטים, וברצוני להשלים כעת זאת. והנושא השני הוא, בעניין מהר"י אלשיך זצ"ל, ברצוני להשלים ולהוסיף כמה דברים.

לאחר מכן נעבור בעז"ה לנושא חדש, בכדי לחזק את עניין לימוד התורה, לקראת ימי החנוכה שיבואו עלינו לטובה. אחת הגזירות שליונים היתה, 'לבטלם מתורתך'. לכן ישנו עניין, לחזק את לימוד התורה, לעסוק בתורה, זהו דבר חשוב מאד. בהמשך נדבר על כך, זהו עניין הקשור לבית מדרשנו פעולת צדיק כאן, וזהו דבר חדש.

המשך דברים לזכרו של מה"ר יחיא אלשיך זצוק"ל במלאות כ' שנים לפטירתו.

הגאון הצדיק מהר"י אלשיך, היה חכם גדול, ובקי נפלא בתורה. אין לנו מושגים, במה שהוא ידע. כי זהו דבר, אשר כבר לא יכולנו לבדוק ולדעת אותו, כאן בארץ ישראל. כיון שלצערינו, הוא לקח כ"כ קשה, את עניין הספרים שנאבדו. ובכלל, האמת היא, כי לכל הרבנים התימנים בארץ ישראל, היה משבר גדול. אבל בפרט אצלו, הדבר היה באופן מיוחד. הוא אמר, כי מאחרי שעליתי לארץ, שכחתי כל מה שלמדתי.

מישהו סיפר עליו, תראו את הענוה שהיתה לו, כי חוץ מיתר הדברים והמעלות, הוא היה ממש מתנהג בענוה ובשפלות. אותו אחד ראה

אותו פעם אחת, מדבר לעצמו. הוא לא שם לב, שמישהו עומד מן הצד ומקשיב לו. הזמינו אותו לברך ברכת המזון באיזו שמחה, שבע ברכות, סעודת מצוה. ואותו אדם שעמד בצד, שמע אותו נותן מוסר לעצמו.

הביאו לו את הכוס לברך, הוא לא ידע ששומעים אותו, ואמר לעצמו, למה הזמינו אותי לברך? מה, בגלל שאני תלמיד חכם? לא יתכן. הרי כל התורה שלמדתי כבר שכחתי. מי אני ומה חיי. אני כבר לא יודע כלום. מה, בגלל שאני צדיק? איזה צדיק אני, איך אכלתי בתיאבון, איזה כוונות כיוונתי? הייתי גיבור באכילה. אה, עכשיו אני יודע, הזמינו אותי, בגלל שאני דוד הכלה. או מפני שאני החבר של אבי החתן. זאת הסיבה, שהזמינו אותי לברך. כך הוא הרגיע את עצמו, כי לכן הזמינו אותו לקבל את הכבוד הזה.

אבל עכשיו תראו, מה הוא בכל זאת זכר, לאחר שהוא כבר חלה ושכח. זהו דבר שהנני מעיד עליו, כיון שאני בעצמי דיברתי איתו על כך. ישבתי מולו בסעודת מצוה, ובדיוק קראנו אז את פרשיות השבוע האלה, ושאלתי אותו לגבי הפסוק, וְסִעְדוּ לְבַבְכֶם אַחֲרֵי תַעֲבְרוּ וּבְרָאשֵׁי יָחַד, ה' כי הנה בדרך כלל אנחנו נוהגים, וכן רבים נוהגים כך, לא כולם, להפריד בין המלה 'אחר', למלה 'תעברו'. וגוערים בקורא אם לא עשה כן. למרות שישנו טעם שופר הולך, במלה 'אחר'. כידוע, הר"ן במסכת נדרים דף ל"ז ע"ב, מביא פירוש של 'עיטור סופרים', כי כך עיטור הקריאה, וגם המשמעות משתנה בכך. כי מה הפירוש, וסעדו ליבכם, אחר תעברו? וכי לאחר שיעברו, יסעדו את ליבכם? אלא הכוונה, וסעדו ליבכם, ואחר כך תעברו. גם התרגום הוא כך, וסעדו לִבְכוֹן פֶּתֶר פִּין תַּעֲבְרוּ.

ואעפ"י שלפי הפירוש הראשון בר"ן שם, אין צורך להפסיק כאן במלה תעברו, מ"מ

אמרתי. וממילא, כך נכתב שם בתורת אבות. אבל השנה, לקראת יום היארצייט שלו, כיון שרציתי לדבר בפני הקהל על כך, אמרתי לעצמי, מעניין לראות את היפה תואר בפנים. הדבר היה מונח לי בראש, כביכול מצולם. מונח לפני המקום בדף. אך חיפשתי וחיפשתי, ולא מצאתי. תמהתי ואמרתי, אולי הדבר לא כתוב ביפה תואר על המדרש רבה, הוצאת וילנא, שזהו פירוש מקוצר, אלא נעניין ביפה תואר הארוך. אך גם שם הדבר לא נמצא. התפלאתי. הדבר לא יתכן. הרי ראיתי זאת, במו עיני. עד שלקחתי מהדורא אחרת של ספר מדרש רבה, הוצאת לויאפשטיין. והדבר נמצא כתוב בפירוש עץ יוסף.

זהו מה שרציתי לתקן. הדבר לא כתוב, בפירוש יפה תואר. מי שיחפש זאת שם, לא ימצא. אלא הדבר כתוב, בפירוש עץ יוסף על מדרש רבה. זה מה שהיה מונח לי בראש, או שהוא בעצמו הראה לי זאת. בכל אופן, עכשיו בדקתי זאת, וזה מה שצריך להיות.

מהר"י אלשיך, אמר זאת ממש בענוה, כמו מתנצל, 'יש לנו על מה לסמוך'. יש פירוש על מדרש רבה, שכתוב בו פירוש כזה, א"כ אנחנו בסדר, שאנו אומרים 'אחר תעברו', בבת אחת. הדבר לא משנה את המשמעות, כי הכוונה היא, שגם אחרי שהם יעברו, הם יוכלו לאכול.

במדרש רבה שם [מ"ח י"ב] כתוב לגבי הפסוק, וַיִּמְהַר אַבְרָהָם הָאֱלֹהִים אֶל שְׂרָה וַיֹּאמֶר מִהֲרִי שְׁלֹשׁ סָאִים קָמַח סֵלֶת לוֹשִׁי וְעֵשִׂי עֲגוֹת [בראשית י"ח, ו'], רבי אביתר אמר, תשע סאין אפתה. הרי כתוב, לושי ועשי עוגות. 'לושי' זה אחד, 'ועשי' זה שנים, 'עוגות' זה שלוש. שלש לעוגות, שלש לחביין, ושלש למיני מילוטמיה. להבין מה זה בדיוק, אפשר לעיין שם במפרשים. דהיינו, היא אפתה תשע סאין. על מדרש רבה, יש את הפירוש עץ יוסף, ויש

השאלה איך להסביר את העניין, שנראה שינוי משמעות].

הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א, בנו של מהר"י אלשיך זצ"ל, כתב ב'ילקוט שינויי נוסחאות' שבסוף תאג תורת אבות [דף י"ח] כך, אבא מארי זלה"ה אמר, שאין אנו נוהגים להפסיק מעט אחר תיבת 'אחר'. וכשנשאל, מדוע? הרי לפי הפשט הפשוט, וכן הוא בתרגום, פירוש הפסוק הוא, וסעדו ליבכם ואחר כך תעברו. א"כ, יש צורך להפסיק מעט. השיב, שיש עוד פירוש, שנתן להם [צידה] גם-כן כדי להותיר, שיהיה להם לדרך. עיין יפה תואר על מדרש רבה. והראיה, שלא עשו כאן בעלי המוסרה טעם מפסיק. עכ"ל.

חושבני, כי ממניי צאו הדברים. [עיין שיעור מוצש"ק וירא ה'תשס"ט]. אמנם אינני יודע, האם ישנם גם אחרים שדיברו איתו על כך. אבל עכ"פ אני סיפרתי זאת כאשר דיברתי באחד ההספדים, אם בלוויה שלו, או בשלושים, וכדומה. עכ"פ אמרתי זאת בפני הציבור. אבל, עכשיו ברצוני לתקן כאן איזו טעות. זאת כנראה טעות שלי. נוכחתי בכך, רק בזמן האחרון.

המעשה שהיה, כך היה. שאלתי אותו, מארי, לגבי הפסוק 'אחר תעברו', האם ישנו הפסק לאחר המלה 'אחר', או שלא? הוא ענה לי, אכן יש נוהגים כך, אבל אנחנו לא נהגנו. הכוונה היא, לכניס בית שייך. הרי בעיר צנעא, היו שלשה בתי כנסת מרכזיים. בית הכנסת של מהרי"ץ זיע"א, שזהו נוסח בלדי. כניס בית שייך, שזה נוסח בלדי עם קצת שינויים. ובית כנסת אלאוסטא, שזהו נוסח שאמי. הוא אמר לי כך, אנחנו לא נהגנו, אצלינו בבית הכנסת שלנו, ויש לנו על מה לסמוך. בפירוש על מדרש רבה כתוב, 'מלמד שנתן להם צידה לדרך'.

משום-מה, נשאר לי בזיכרון, כי הדבר כתוב בפירוש יפה תואר על מדרש רבה. ולכן, כך

גם את הפירוש ענף יוסף, המרחיב בעוד כמה עניינים.

הוא אומר כך, טעם ריבוי הלחם לג' אנשים, למה היא עשתה כ"כ הרבה לחם? הרי בסה"כ הם שלשה אנשים? תירץ השל"ה, שהכין לחם רב, אולי צ"ל 'הכינה', דהיינו שרה אמנו, לתת להם גם צידה לדרך. והיינו דכתיב, ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו, כלומר שאתן לכם צידה לדרך שיהיה לכם לאכול גם אחר שתעברו מזה. הפלא ופלא. זהו המקור שהוא מצא, בכדי ליישב את אלה שלא נוהגים זאת. והוא פירוש נחמד מאד.

לגבי דיוק השל"ה, מה שמביא שם הענף יוסף יוסף, 'תשע סאין אפתה וכו'', צריך לדעת כי למרות שהיו לשרה אמנו עבדים ושפחות, היא השתדלה לעשות זאת בעצמה, בכדי לזכות במצוה לגמול חסד.

עשיתי את החשבון, כמה זה תשע סאין? הרי הסאה, היא ששה קבין. כל קב, זה יותר מק"ג אחד. ואם סאה זה שבע ק"ג, והיא עשתה תשע סאין, הרי שזה יוצא 63 ק"ג.

לכן, זאת שאלה עצומה. בשביל מה את צריכה, כמות כזאת? כמה יאכלו, שלשה אנשים? אלא התשובה, שהיא עשתה להם, בכדי שיהיה להם מה לאכול אח"כ בדרך, וגם זה ביד נדיבה.

מהר"י אלשיך, היה גם מדקדק עצום, זכורני ששאלתי אותו שאלות רבות, והוא ענה תשובות מיניה וביה, תשובות חדות וברורות, אבל אין הזמן לכך כעת. בכל אופן, תמיד הוא היה מחזק, את עניין מסורת המבטא והקריאה. הוא היה אומר, 'כאשר יבוא המשיח, אין ספק שהמבטא יהיה כמו המבטא שלנו, או קרוב אליו'. הוא דייק בכך. הוא גם לא רצה להשתחץ וכו'. הוא אמר זאת, קצת במיתון.

פעם הוא אמר, אינני מבין מדוע הספרדים אומרים, שאנחנו מבטאים את האות גימ"ל הדגושה, מן השניים? הרי הם טוענים, כי אותיות גימ"ל הן מן החיך, וכיצד התיימנים אומרים גימ"ל דגושה, שהיא יוצאת מן השניים? הוא אמר, תראו, אני כבר זקן בלי שניים, הוא כבר היה בשנותיו האחרונות, ואני אומר גימ"ל דגושה כדבעי. אם היא יוצאת מן השניים, כיצד אני מבטא אותה? הדבר סימן, שהיא יוצאת מן החיך.

ואכן מי שיש לב יראה, כי האות גימ"ל הדגושה אינה יוצאת מן השניים, אלא מלמעלה, מעל השניים. הספרדים חושבים, שזה כמו המבטא ז"ה הצרפתי. בכך הם צודקים, שהוא יוצא מן השניים. אבל המבטא שלנו בגימ"ל, אינו כן, אלא הוא מסוף החיך. כבר דיברנו על כך בעבר מספר פעמים.

המשך ביאור דין ערלה בפלפל חריף, פפאיה ופסיפלורה.

ברצוני להשלים, לגבי עניין הפלפל החריף. אמרנו בשיעור הקודם, כי למרות שאין לדברים כ"כ מקורות חותכים, אבל 'פוק חזי מאי עמא דבר' זהו כלל גדול, אשר מרן הבית יוסף סמך עליו. ואין ספק, כי מקובל בכל תפוצות ישראל, היכן שהיה המין הזה, לאכול אותו. ולמרות שהחיד"א סובר, כי 'פוק חזי מאי עמא דבר', אין פירושו שזאת הלכה פסוקה, אלא שיש למנהג על מה לסמוך, אבל חוץ מכך שהפשטות אינה כן, ראיתי כי ישנה ברורה שכך הוא הפשט, מיניה וביה.

דהיינו, מתוך הסוגיא במסכת ברכות ודף מ"ד ע"א שהביאו, לגבי ברכת 'בורא נפשות' על המים. במשנה שם כתוב, השותה מים לצמא, מברך שהכל נהיה בדברו. רבי טרפון אומר, בורא נפשות רבות. לשון הרמב"ם [בפירוש המשניות], כי על פי הגמרא הזאת, אין הלכה

אבל לגבי פאפיה, אמנם זה גדל בתוך שנתו, והוא חלול, אולם הפרי אינו פוחת והולך. לכן, לגבי זה נשאר, שישנו יותר צד להחמיר בכך. אבל מעיקר הדין, זה מותר.

בעלון פעולת צדיק [מס' 60, כסלו ה'תשע"ד], הרה"ג אורן צדוק שליט"א כתב על עניין צמח הפסיפלורה [שעונית], האם הוא עץ או ירק, ולמסקנא כתב, מעתה לאור כל האמור, נמצא שצמח הפסיפלורה דינו כדין ירק לכל דיניו. ואף לדעת החזון איש שכתב לסמוך על דעת הרדב"ז, רק בצירוף שאינו מתקיים יותר משלוש שנים, וצמח זה אכן מתקיים קצת יותר מכך, מכל מקום לעניין ברכה על אכילתו, מודה הוא שברכתו בורא פרי האדמה, מחמת הספק, ולא בורא פרי העץ. דהיינו, הנושא יהיה, לגבי דין ערלה. מי שנמשך אחרי הוראותיו של החזו"א, צריך להחמיר בכך, כיון שזה מתקיים יותר משלוש שנים, והחזו"א לא סומך על שהגרעין נותן פרי בתוך שנתו. אבל לגבי הברכה, בורא פרי האדמה, גם החזו"א יודה. כיון שסוף סוף גם הוא מודה שזה ספק. הרי הוא מחמיר, מן הספק. הרי לגבי דבר שישנו ספק האם הוא עץ או האדמה, מברכים בורא פרי האדמה, כי זה פוטר בדיעבד גם את העץ. לכן, אפשר לברך על כך בפה"א. אא"כ מישוהו מתחסד, וירצה לפטור זאת בדברים אחרים, בכדי שלא יצטרך לברך על הדבר בפני עצמו.

הוספתי שם בסוף המאמר, אחרי התשובה שלו, יישר חיליה דמר לאורייתא וכו', וכבר מזה שנים רבות אנו מורים ובאים בס"ד כן בפשיטות, שברכת פרי הפסיפלורה 'אדמה', ושאינן נוהג בו ערלה, לפי שיטתנו בכל כה"ג מהנימוקים דלעיל.

אמנם, כשנדפס לראשונה ברהמ"ז בהוצאת 'פעולת צדיק', ועברתי עליו, לא היה נפוץ פרי זה, ועל כל פנים לא היכרנוהו, וסמכנו

כרבי טרפון. במשנה שם, ישנם נושאים אחרים נוספים, לגבי תאנים וענבים ורימונים, האם מברכים ברכה אחת או שלש ברכות, והרמב"ם כותב על כך בזה"ל, אין הלכה כרובן גמליאל וכו', וכן רבי טרפון שסובר, שמברך על המים לפניו בורא נפשות רבות, אינה הלכה. גם רבינו עובדיה מברטנורא כותב כך, אין הלכה כרבי טרפון. א"כ יוצא, כי הם פירשו 'פוק חזי מאי עמא דבר' היינו, שכך ההלכה למעשה. לפי דבריהם, מי שיברך 'בורא נפשות' לפני שהוא שותה, לא יצא ידי חובתו.

להלכה למעשה, הדבר אינו כ"כ פשוט, כי סוף סוף ישנן דעות אחרות. בפרט משום דקיימא לן ש'ספק ברכות להקל', צריך להתחשב בכך. או יותר נכון, יש להכריע, כי יש לחזור ולברך בלב. אבל זאת היא הפשטות, ונראה לי כי הדבר כך לגבי כל המקומות שנוכח סגנון זה בש"ס. כולם הבינו, כי 'פוק חזי מאי עמא דבר', כך היא ממש ההכרעה. וכפי שהבאנו, כך כותב מהרי"ץ במפורש, ש'אין לנטות ממנו'.

ערלה בזמן הזה בארץ ישראל, מדאורייתא או מדרבנן.

נשאר לדון, לגבי הפסיפלורה והפאפיה.

הדבר תלוי בטעמים. אמנם לגבי הפלפל החרף, אמרנו כי ישנה מסורת, 'פוק חזי מאי עמא דבר', שמתירים זאת. אבל כידוע, ישנם שלשה סימנים, המוכיחים שהוא ירק. א' שזה גודל מהגרעין בתוך שנה. ב' שהפרי פוחת והולך בכמות, או באיכות, כגון חצילים. ג' שגזעו חלול. מכך נלמד, לגבי פסיפלורה. הרי אין מסורת על הפסיפלורה, אבל מ"מ שלושת הסימנים הללו קיימים בפסיפלורה. אם כן, אפילו שאין עליה מסורת, אם מתירים את הפלפל החרף, ממילא גם הפרי של פסיפלורה צריך להיות מותר.

על הרב העורך (ידידנו הרב עמנואל בשארי. המקב"ה ישלח לו רפואה שלימה בתוך כל חולי עמו ישראל) שכתב כי ברכתו 'עץ', כפי מה שהעתיק מספרים שלפניו, לפי שיטתם. וזכורני שאחרי כן אמרתי לתקן זאת במהדורות החדשות, אך נתברר לי עכשיו כי משום-מה לא תוקן הדבר, ומעתה צריך לשים לב לכך.

אני מדגיש את הנקודה הזאת, כיון שבברכת המזון שבהוצאת מכוון פעולת צדיק, היה כתוב לברך בורא פרי העץ על הפסיפלורה. אפילו שכביכול הוא נסמך עלי, אבל אז לא הכרתי את הפרי הזה. כיון שהוא העתיק זאת מאיזה ספר, סמכתי על מה שכתוב שם, כיון שלא ידעתי. אבל אחר כך אמרתי שיתקנו זאת, משום מה אינני יודע מדוע הוא לא תיקן. אולי תיקנו זאת, במהדורות החדשות. אינני יודע. לא בדקתי.* בכל אופן, להלכה ולמעשה אנחנו מורים, כי בודאי שהברכה על פסיפלורה היא בורא פרי האדמה. לא מספק. וכן לא נוהג בו דין ערלה, בתורת ודאי. רק לגבי הפאפיה, יש מקום יותר לדון.

בכל אופן, לגבי מי שליבו נוקפו, נוסיף כעת בס"ד עוד צד של היתר. זהו דבר חדש.

הדגש העיקרי בנדון דידן הוא, שאיסור ערלה הוא מן התורה. בשלמא לגבי חוץ לארץ, ישנם יותר צדדים להתיר, כיון שספק ערלה בחו"ל מותר. זאת הלכה למשה מסיני. כך אומרת הגמרא במסכת קידושין דף ל"ט ע"א, ספיקה מותר, ודא אסור. למרות שבדרך כלל המקובל בפוסקים, שספק הלכה למשה מסיני, הוא גם לחומרא, כפי שספק דאורייתא לחומרא. אבל הגמרא שם אומרת, כי לגבי

ערלה, בהלכה בעצמה נאמר, שספיקה מותר. דהיינו, אל תיקח מכך ראיה, לגבי 'הלכה למשה מסיני' בדברים האחרים, כי שם בספק צריך להחמיר. אבל בחו"ל, ספק ערלה הוא מותר.

אם כן, כאשר אנחנו דנים לגבי הפירות האלה בארץ ישראל, צריך לכך ראיות חזקות, שיהיה בתורת ודאי. לכן נצרף, שהדבר אינו פשוט. דהיינו, נכון שמרן השלחן ערוך נורה דעה סי' רצ"ד סעיף ט"ז פסק בפשיטות, ספק ערלה בא"י, אסור. ובחוצה לארץ, מותר. הרי מרן לא מדבר, על הזמן שבית המקדש היה קיים, אלא על זמנינו. מרן פוסק זאת, לגבי הדורות שלנו, שזה נחשב ספק דאורייתא. אבל, דבר זה איננו מוסכם. תכף נביא את הדעות האומרות, שזהו מדרבנן. וכיון שכך, חוץ מכל הצדדים שאמרנו, ישנו כאן עוד ספק. והכלל הוא, שאפילו בדברים שפסקו הרמב"ם והשו"ע, ושמקובל לפסוק על פיהם, אבל עכ"פ זה מצטרף לספק ספיקא.

המשנה למלך [פרק י' מהל' מאכלות אסורות הלכה י"א] אומר כך, אליבא דמאן דאית ליה דתרומה בזמה"ז מדרבנן, משום דקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא, וס"ל ג"כ דעזרא לא קידש לעתיד לבא כלאי הכרם בזמן הזה, אף בא"י אין איסורו כ"א מדרבנן. דכי היכי דבטלה קדושת הארץ לגבי תרומה, ה"נ בטלה לגבי כלאי הכרם. כ"כ התוס' בפ' הערל (דף פ"א) ד"ה מאי יע"ש. ונראה דה"ה לחדש, אליבא דמאן דאית ליה דחדש בח"ל מדרבנן, דה"ה בזמה"ז אף בא"י לא אסור כי אם מדרבנן. וכן ערלה, דקי"ל דבח"ל ספיקה מותר, משום דכך נאמרה הלכה למשה בסיני, בזמה"ז אף בא"י ספיקה מותר, משום דבטלה קדושת הארץ. כך אומר המשנה למלך למסקנא,

*מה שנזכר בברכין פעולת צדיק שפסיפלורה היא בורא פרי העץ, הדבר פורסם לפני שנתברר הענין. ובעז"ה במהדורות הבאות יתוקן. ניר טייירי נר"ו.

עניין הפלפל החרף, יש בירור באריכות גם בספר באר בשדה, מאת הרב בועז כדורי, הלכות תרומות ומעשרות, מדף תקס"ו.

שאלה בעניין ציבור שקבעו ללמוד ולסיים ביחד את הש"ס (כגון ביום שמחת תורה), האם נחשב שכל אחד מהם סיים את כל הש"ס כולו, האם ניתן לחלק מסכת אחת לשני לומדים או יותר, והאם הדבר דומה לדין "זה אינו יכול וזה אינו יכול" האמור לגבי מלאכה בשבת.

כפי שאמרתי בהתחלת השיעור, לקראת ימי החנוכה הבעל"ט, ברצוני לדבר על עניין הקשור ללימוד תורה. מן השמים, לקחתי את העניין הזה לתשומת לב, בימים האחרונים.

כאן בבית המדרש פעולת צדיק, בשמחת תורה האחרון, נתחדש ונתעורר דבר, בזכות ידידנו הרב ירוחם גרשי הי"ו, 'רחש ליבו דבר טוב', לארגן את הציבור, שכולם יעשו סיום הש"ס בשמחת תורה כאן בביהמ"ד. דהיינו, כל אחד יקח על עצמו ללמוד מסכת, ובצירוף כולם יהיה סיום הש"ס. הוא בא לשאול אותי, ואמרתי לו, הלואי. אדרבה, אם תצליח שכולם יטו שכם. אבל בסך הכל, למרות כל המאמצים, מתפללי בית המדרש לא הספיקו, בכדי לסיים את הכל. לכן אמרתי, כי יש לי רעיון, לצרף את שומעי השיעור במוצאי שבת. זה גם בית המדרש פעולת צדיק. שביחד יהיו את כל המסכתות. 32 מסכתות, ברוך ה' כבר לקחו. ישנה מודעה, התלויה בחוץ. אולי לא רשמו את כולם. אבל עדיין ישנם 6 מסכתות, שמחפשים מי שיקח אותם. ואלו הן, יבמות, נדרים, נזיר, גטין, עדיות, ומנחות. ומשניות, סדר טהרות. את סדר זרעים, כבר מישוהו לקח על עצמו. נשאר כל סדר טהרות. וזאת בכדי שיהיה סיום הש"ס, לא רק בגמרות, אלא גם עם המשניות.

הערה מהקהל: אני לוקח מסכת עדיות.

ועוד כמה אחרונים, כגון ספר פרי האדמה, וכן הצל"ח בברכות דף ל"ו, ולדבריו כך גם דעת הרמב"ם, ומשום שנאמר "וְכִי תִבְּאוּ אֶל הָאָרֶץ" (ויקרא י"ט, כ"ג) בביאת כולכם ולא מקצתכם, והמנחת חינוך בסימן רמ"ו, והתפארת ישראל וכו'. ישנם כמה וכמה המצדדים, שכך היא דעת הרמב"ם. א"כ, בודאי שיש לכך משקל, להתיר ספק ערלה בא"י. זאת בכדי לחזק את עניין ההיתר.

וכפי שאמרנו, לגבי התוספתא, לא נמצאה תוספתא כזאת. אין תוספתא האומרת, כי מדובר בדבר המביא פירות מתוך הגרעין שלו בתוך שנה. למרות שבתוספתא בתחילת מסכת תענית כתוב כך, אמר רבי מאיר לחכמים, הואיל ואילן עושה פירות לשנים עשר חודש, ותבואה לששה חדשים וכו'. אמנם רואים שם חילוק בין אילן לבין תבואה, אבל זהו מושג אחר. ומי שיעיין שם במפרשים, יראה כי הדברים בכלל לא נוגעים לנושא שלנו. אין תוספתא האומרת, לגבי גרעין המביא בתוך שנתו. אין מקור מפורש לכך. לכן, אנחנו צריכים את כל החיזוקים הללו. מעין מה שכתוב בירושלמי וברכות דף י"ד ע"ב, כל מילא דלא מחוורא, מסמכין לה מן אתרין סגין. דהיינו, דבר אשר אינו כ"כ חלק, תביא עוד צד ועוד צד, כמה וכמה צדדים, בכדי לחזק זאת. אבל העיקר הוא, 'פוק חזי מאי עמא דבר'. כפי שאמרנו, באהבת ה' את עמו ישראל, לא יתן מכשול בדרכיהם. ממילא, יצא הדבר בהיתר.

לגבי האחרונים שאמרתי מקודם, מאריך על כך בשו"ת אבן ישראל (פישר) חלק שני פרק י' ממאכלות אסורות מדף קט"ו, ובשו"ת יביע אומר בחלק ששי יו"ד סימן כ"ד, וביחוד דעת חלק רביעי סימן נ"ב. אבל צריכים לדעת, כי זהו כנגד דעת מרן השו"ע. הדבר אינו כ"כ פשוט. אבל כפי שאמרנו, אפשר לעשות ספק ספיקא נגד מרן. בודאי שהדבר בא בחשבון. ובעיקר

הערה נוספת מהקהל: אני לומד כעת מסכת גטין, אז אולי זה יכול להצטרף.

תשובת מרן שליט"א: השאלה היא, האם קיבלת על עצמך ללמוד זאת, בלאו הכי. האם יש לך עניין לסיים? יש לך התחייבות, מתי לסיים?

תשובה מהקהל: לא.

תשובת מרן שליט"א: כמה דפים כבר למדת?

תשובה מהקהל: הגענו לדף צ' בערך.

תשובת מרן שליט"א: אם כך, אינני יודע. תכף נדבר על הנושא הזה, ישנן כמה חקירות בנושא. לא כ"כ פשוט, שהדבר אפשרי. רק אם תחזור על מה שכבר למדת, זה יכול להיות.

שאלה מהקהל: עד מתי צריך לסיים?

תשובת מרן שליט"א: עד שמחת תורה. משמחת תורה עד שמחת תורה.

ישנם כמה צדדים, אפשר אולי למצוא כל מיני פתרונות.

בדיוק עכשיו, הרה"ג צבי וינברג שליט"א, שלח אלי שאלה בנושא הזה. זה היה לכאורה בלי שום קשר, לכן אמרתי, כי מן השמים אסתיעא מילתא, שהוא עורר אותי לחשוב על הנושא הזה.

הוא שאל כך, נשאלתי ע"י גבאי קהילה בבית שמש, על רעיון של חבורת ש"ס, שרוצים לסיים פעם בשנה את הש"ס, ע"י שכל אחד יטול חלק. וידועים דברי השד"ח בעניין. השאלה, האם כל אחד צריך לסיים מסכת בשלמותה, או שאפשר שכל אחד יקח גם חלק ממסכת, וזה נחשב שבפועל כולם למדו את הש"ס.

הדבר ידוע ומפורסם. בזכות השדי חמד, שהוא ספר מפורסם, נתפרסם העניין הזה. תכף בעז"ה

נראה זאת בפנים. השדי חמד אומר, כי כאשר לומדים בחבורה את כל הש"ס, כאשר עושים את הסיום, אין פירושו שכל אחד סיים רק את המסכת שאותה למד, אלא פירושו שכל אחד סיים את כל הש"ס. כיון שלמדו זאת ביחד, זה נחשב שכולם סיימו את כל הש"ס. זהו דבר, מאד מעודד. עוד מעט נראה, את מקורות ושרשי הדבר.

כעת הוא שואל, מה יהיה אם אותו אדם לא לקח את כל המסכת, אלא חצי מסכת, האם הוא גם יכול להצטרף? אם אחד יקח חצי מסכת גטין, והשני יקח חצי מסכת גטין, האם גם זה נחשב? זאת היתה השאלה שלו, וממילא ישבתי לברר את הנושא הזה.

עניתי לו כך, מסתברא דהוא הדין והוא הטעם, וכן מתבאר לפי הראיות שמביא שם השדי חמד ושו"ת נחלה לישראל ושו"ת קנין תורה חלק ה' סימן נ"ב.

אבל, כעת נראה את הדברים, בצורה מסודרת.

השדי חמד [במערכת מ"ס, סוף כלל קצ"ח] כותב דבר מפליא, מצוה שעושים אותה הרבה בני אדם בשותפות, כל אחד נוטל שכר כאילו עשה כולה לבדו. שמעתם? זה לא דוקא לגבי לימוד תורה, אלא לגבי כל מצוה, אשר עשו אותה כמה אנשים ביחד, כגון עשרה אנשים, אין פירושו שכל אחד מקבל שכר עבור עשירית המצוה, אלא זה נחשב שכל אחד עשה את כל המצוה. כיון שאתה חלק מן המצוה, ועל ידך נשלמה המצוה.

שאלה מהקהל: סיום כל הש"ס, נקרא מצוה אחת? הרי זה לא כמו מצות פטר חמור וכדומה.

תשובת מרן שליט"א: נקרב את הדבר לאוזן שלנו. נניח שעל סיום מסכת, מקבלים בשמים מליארד דולר. אז על סיום הש"ס, מקבלים אלף מליארד. לדוגמא. א"כ, כאשר מסיימים

תשובת מרן שליט"א: יכול להיות. בודאי שישנו חילוק. אבל מצד שני, בודאי שהמדובר כאן על ריוח גדול מאד.

מוסיף השדי חמד וכותב, ומטעם זה נוהגים כל בית ישראל, לעשות חברת ש"ס, ומחלקים הש"ס בין כמה בני אדם, שכל אחד לוקח מסכתא אחת, ועושים סיום פעם אחת בשנה. ושורת הדין נותנת, שיטול כל אחד שכר טוב כאילו למד כל הש"ס (כולה) [כולו].

משמע, כפי הדוגמא שאמרתי לכם, שהוא מקבל אלף מליארד. אנחנו רק מגשימים את זה, בכדי לקרב זאת את השכל.

לגבי מה שהוא אומר, 'נוהגים כל בית ישראל לעשות חבורת ש"ס', אינני מכיר את המנהג הזה. כנראה כך היה בעבר בקהילות מסויימות, אצל האשכנזים, אולי חסידים או הונגרים. אינני יודע במדוייק. כך משמע, לפי המקורות. אבל כנראה שבזמנינו, הדבר נתקבל ונתפשט יותר. ועוד מעט נראה, מה לגבי התחומים האחרים.

ממשיך השדי חמד וכותב כך, וכמו כן מה שנוהגים שעושים החברה לכתוב ספר תורה בשותפות, הדין נותן שכל אחד יקבל שכר כאילו כתב כל הספר תורה לעצמו. ולא כן הדין, בעניין עבירה חס ושלום. כי מדה טובה מרובה. כן העלה ידידי הגאון אבד"ק ניזנוב יצ"ו בספרו הבהיר נחלה לישראל, בהתשובות סימן יו"ד אות ט"ז. לך נא ראה דברי קדשו וכו'. תכף נראה את דבריו בל"נ.

ישנו ספר מיוחד על עניין סיום מסכת, בשם יומא טובא לרבנן. מובא שם בדף ל"ה והערה י"ד בזה"ל, עיין עוד בספר אתקינן סעודתא, חלק סעודת סיום הערה 25, דהביא דבקצת קהילות, נהגה חברת ש"ס. הוא כבר כותב, 'בקצת קהילות'. זה טוב. השדי חמד אמר, 'נוהגים כל בית ישראל'. אינני יודע, לא

את הש"ס ביחד, אתה מקבל אלף מליארד, עבור המסכת שסיימת.

שאלה מהקהל: מה הפירוש, "כאילו" עשאה כולה לבדו?

תשובת מרן שליט"א: אתה צודק. אי אפשר להשוות זאת ממש. מי שלמד רק את מסכת ברכות או גטין, הרי הוא אינו יודע את כל הש"ס. לכן, זה רק 'כאילו'. בודאי כי מי שילמד ממש את כל הש"ס, יקבל הרבה הטבות, אין מה להשוות. בכל מקרה, זה לא אותו הדבר. אי אפשר לומר, כי זה ממש אותו הדבר, כמו מי שנתייגע ולמד את כל הש"ס. הרי לדעת את הש"ס, הוא אינו יודע. אחרת האנשים יאמרו, בסדר, יש לנו פתרון קל.

הערה מהקהל: ישנו גם שכר, שהוא רק "כאילו". זה כמו שכתוב לגבי המשתתף בסעודת פדיון הבן, שהוא כאילו התענה פ"ד תעניות.

תשובת מרן שליט"א: בסדר, אבל גם ה'כאילו', הוא שוה. לפי מה שכתוב, כך אני מבין, שהוא יקבל שכר כמו זה. ואין פירוש, ש'כאילו' יתנו לו שכר בשמים.

הערה מהקהל: כאשר האדם גמר ללמוד את כל הש"ס, בודאי שהוא נהיה שונה ממי שלמד רק מסכת אחת. כעת הוא משהו אחר.

תשובת מרן שליט"א: בסדר. מצד עצמו, זה ודאי. אבל מסתבר, שישנו הבדל.

תכף תשמעו, ולאט לאט הדברים יתבארו ויתבהרו. זהו נושא קצת עדין, יש בכך כמה צדדים וחקירות. תשמעו את כל הצדדים עד הסוף, וחושבני כי בסוף כל אחד ירצה לעשות את זה.

שאלה מהקהל: אולי יכול להיות שהשכר בעולם הבא הוא אותו הדבר, אבל לא בעולם הזה.

שמענו על כך. אבל 'בקצת קהילות', זהו דבר נכון. כלומר, החברה שהיתה מחלקת את כל מסכתות הש"ס בין חבריה, כדי שכולם יסיימו את כל הש"ס ביום מסויים, לקבוע את יום הסיום ליום שמחת תורה, בודאי כדי שיסיימו תורה שבכתב ותורה שבעל פה ביום אחד.

אם כן, כבר היה הדבר לעולמים. כיון שבשמחת תורה מסיימים את התורה שבכתב, אז הם עשו מנהג קבוע, לעשות גם סיום על התורה שבעל פה. אכן, התורה שבע"פ, זה לא רק הש"ס, הרי יש תוספתא ומכילתא וספרא וספרי ותלמוד ירושלמי וכו', ישנם הרבה ספרי חז"ל שהם בגדר תורה שבעל פה, אבל עיקר התורה שבעל פה, זהו התלמוד הבבלי, דהיינו הש"ס. לכן הדבר מתאים, לסיים את הש"ס הבבלי, ביום סיום התורה שבכתב. הרי מן הש"ס, יוצאת ההלכה למעשה. לכן, הוא עיקר התורה שבע"פ.

רושמי הקורות כותבים, כי ביום כ"ז ניסן תקע"ה, החליטו מנהיגי חברת נר תמיד בביאליסטוק, לחלק את הש"ס בין אנשי החברה, כדי שכולם יחד יסיימו את הש"ס תוך חצי שנה, היינו עד יום שמחת תורה של שנת תקע"ו, וכן מידי שנה בשנה, עד ביאת הגואל. וכו'. כנראה עשו גם כך, חצי שנה, מפסח עד תשרי.

מפורסם חידוש נפלא, בשם הגר"א. הוא אומר, כי במלה 'סיום', רמז גם לגבי אלו המשתתפים בסיום. הרי כאשר עושים סיום מסכת, משתתפים כמה אנשים בסעודה. והשמחה היא, כי הנגלה והנסתר, מתחברים ביחד. והדבר רמזו, במלה 'סיום'. כי המילוי של-אותיות, עולה בדיוק אותו המספר. דהיינו, האות סמ"ך, המילוי שלה זה מי"ם וכא"ף, סה"כ ששים, כמו האות סמ"ך. וכן האות יו"ד, המילוי הוא אותיות ו"ו ודל"ת, סה"כ עשר, כמו האות יו"ד. האות ו"ו, זה ו"ו ועוד ו"ו. ואותו

הדבר, האות מי"ם, זה מי"ם ומי"ם. זאת בכדי להראות, כי הנגלה והנסתר, גם מי שסיים בפועל בגלוי, וגם מי ש'כאילו' סיים, הוא ג"כ נחשב בכלל הסיום. כך מביאים בספרים, בשם הגר"א. [ומובא גם בספר המטעמים דף מ"ב עמוד ב'].

שאלה מהקהל: הגר"א אומר זאת לגבי סיום הש"ס?

תשובת מרן שליט"א: לא.

הדבר מובא בספר יומא טובא לרבנן ופרק ג' דף מ"ז כך, וע"ע בשו"ת ריב"א הקטן ח"א סי' ת"ע שאלה נ"ג בשם הגאון מוילנא זצ"ל, דהביא רמז להא דאחרים משתתפין עמו. הוא אינו אומר את הנקודה הזאת, לגבי נדון דידן, רק אנחנו מקשרים בין העניינים. וז"ל, אותיות סיום הנגלה והנסתר שוים, ודומין בגמטריא. כמו סמ"ך, ס' הוא הנגלה, ומספרו ששים. וכן הנסתר מן הסמ"ך, דהיינו מ"ד, ג"כ בגימ' ששים. וכן יו"ד, י' עשרה, ו"ד ג"כ עשרה. וכן כולם, ו"ו, מ"מ, הנגלה והנסתר מספרם שוה. לרמז, שהן הנגלה, דהיינו הלומד בפועל, והן הנסתר, דהיינו שלא למד רק שמשתתף עמו להסיום, שניהם הם שוים להסיום עכ"ל. הוא כמעט אומר זאת. גם בספר המטעמים, כתוב כך.

הגר"א דיבר לגבי המשתתפים בסיום, אפילו שלא למדו כלל. אם כן אולי אפשר לעשות ק"ו לנדון דידן, שכל אחד למד מסכתא. עכ"פ בדבריו יש "התחלה" קצת לרעיון המדובר.

שאלה מהקהל: משתתף בסעודה וזהו?

תשובת מרן שליט"א: כן. אם הוא משתתף בסעודה, זה נחשב שגם הוא סיים. אבל זאת מדרגה אחרת.

לעושי מצוה, כעושי מצוה עכ"ל. הרי שמלבד שנחשב לכל אחד משני עדים, כאילו עשה כל העבירה ונהרג, הנה כשיטפל להם עוד שלישי, אף על פי שיכולה העדות להתקיים בשנים, ובכל זאת נענש כעובר עבירה. אפילו שהעדות היתה יכולה להתקיים בשנים, בכל זאת השלישי נענש, כיון שהוא נצטרף אליהם. על אחת כמה וכמה במדה טובה, שאם כי גם בלעדו היו גומרים הש"ס, עם כל זה נחשב כאלו כל אחד השלים הכל, ויקח שכרו משלם.

כך היא רוח הדברים, באופן הכללי.

מקור דברי הנחלה לישראל, נמצא בשו"ת שלו [שאלה י' דף י"ב אות ט"ז]. בהתחלה הוא מדבר על נושא אחר, לגבי שני אנשים שחיברו ביחד ספר. בודאי שאם ישבו שנים לחבר ספר, הוא יוצא יותר מוצלח, כי כל אחד, זה מוסיף עוד חידוש, וזה דייק יותר. הם חיברו אותו ביחד, לא שכל אחד חיבר חלק אחר. לא שהאחד חיבר את 100 הדפים הראשונים, והשני חיבר את 100 הדפים השניים. אלא הדברים בעצמם נתלבנו, הם צירפו את החידושים שלהם, והוציאו ביחד את הספר. הוא אומר, כי זה נחשב, ששניהם חיברו את כל הספר. זה הנושא הראשון.

וזה לשון הספר נחלה לישראל, אם שנים מחברים יחדיו ספר אחד, כל החידושים נקראים על שם כל אחד ואחד בפני עצמו, וכאילו מפיו לבדו יצאו הדברים. כעין זה מצינו בשבת דף צ"ב ע"ב במשנה אף על פי שבהוצאת שבת קיימא לן שנים שעשאוה פטורים, עכ"ז בלא יכול אחד להוציאו והוציאו שנים חייבים. ושם בגמרא מוקי לה בזה אינו יכול וזה אינו יכול. ושם ע"ב מסיק דלא בעינן שני שיעורים, רק על שיעור אחד חייבים שניהם עיין שם היטב, הרי דהעשייה נקראית ע"ש כל אחד ואחד, א"כ הכא נמי וכו'.

בספר במצות שבת גרוסה, חלק ה' דף רל"ט מביא, מצינו בספר שיחות חכמים [ערך מנהג ישראל תורה אות כ"ט], שכותב באופן שנהגו רבה"ק לחלק הש"ס כמה פעמים לאנ"ש, שגם בזה נוטל כל אחד שכר כאילו סיים את הש"ס כולו, ואע"פ שבלעדו היו ג"כ מסיימין. וז"ל, שוב מצאתי גילוי, דאפילו כשאחד או שניים מהם יכולים בעצמם לגמור כל הש"ס, דלכאורה אינם זקוקים עוד לשאר הנמנים, בכל זאת זכות נטפל להם כמוהם.

ישנה כאן שאלה. מה יהיה, אם חלק מן המשתתפים, או אחד מהם, אכן יכולים לסיים את כל הש"ס משמחת תורה עד שמחת תורה?

הדבר קשור לשאלה, לגבי שנים שעשו מלאכה בשבת, אם זה אינו יכול וזה אינו יכול. לכאורה ישנו דמיון, לעניין סיום הש"ס. ולמעשה אחד המקורות של בעל נחלה לישראל, הוא מדין שנים שעשאוה, זה אינו יכול וזה אינו יכול. (גמרא שבת דף צ"ב ע"ג) הרי הדין הוא, ששניהם חייבים. דהיינו, שניהם נחשבים שעשו את המלאכה, כיון שכל אחד לעצמו אינו יכול. כגון, קורה כבידה, שאי אפשר להרימה לבד, רק ע"י שנים, הדין הוא ששניהם חייבים. ה"ה בנ"ד, אני לבדי לא יכול לגמור את כל הש"ס, ואתה לבדך לא יכול לגמור את כל הש"ס, אם אנחנו מסיימים ביחד, כאשר כל אחד למד מסכת אחרת, זה נקרא ששנינו עשינו את הסיום, ושנינו חייבים. אבל כל אחד לא חייב חצי, אלא חייב שלם. אותו הדבר בנ"ד.

אבל הוא אומר, שה"ה אפילו אם חלק מתוכם אכן יכולים. והיא משנה ערוכה במכות [דף ה' ע"ב] ממשמע שנאמר [דברים י"ז, ו'] על פי שנים עדים יקום דבר, הרי כל שכן על פי שלשה. למה נאמר, או שלשה עדים? לעשות דינו כיוצא בו. אם כן, ענש הכתוב את הנטפל לעושי עבירה, כעוברי עבירה. על אחת כמה וכמה, שישלם שכר את הנטפל

ועתה אכן נודע הדבר מה שראיתי המנהג אצל כמה צדיקי הדור, ואחריהם ינהג כל בית ישראל, לעשות חבורת ש"ס, דכל אחד ואחד לומד מסכת אחת, ואח"כ עושים כולם בכל שנה או פעמיים בשנה סיום על הש"ס. ואין הדבר מובן, דלשמחה מה זה עושה? אם כל או"א למד גמרא אחת? מה השמחה הגדולה? האחד למד מסכת אחת, והשני למד מסכת שניה. מה כ"כ העניין?

אבל הוא הדבר אשר דיברנו, דשורת הדין מחייב בכה"ג להיות נקרא הלימוד על שם כל אחד ואחד, וכאילו כל אחד ואחד למד כל הש"ס. דהוי שנים שעשאוו, וזה אינו יכול וזה אינו יכול, דנקראת ע"ש כל אחד ואחד, הכא נמי, כיון דאי אפשר לאחד לגמור בזמן קצר כזה, אולי במשך כמה שנים, הוא היה יכול לגמור לבדו את הש"ס. אבל בתוך הזמן הזה, בתוך חצי שנה, הוא אינו יכול. ועשו את עצמם חבורה ביחד, ומקשרים את עצמם זה בזה, שורת הדין מחייב להיות נקרא על שם כאו"א כל הלימוד.

אם 'זה אינו יכול וזה אינו יכול', נחשב כאילו כל אחד עשה הכל. החלק שלי נותן לי זכות על הכל, ממילא כמו שכך לגבי מלאכה בשבת, שזהו לחובה, ה"ה בנ"ד, דהיינו לזכות.

והוא מוסיף, עוד דבר. זאת נפקא מינה, לדברים רבים נוספים. ואולי זאת נפק"מ, לכל התורה כולה.

כידוע, ישנה מצוה מן התורה, שכל אחד יכתוב לעצמו ספר תורה. כפי שנאמר, וְעָתָה פָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת [דברים ל"א, י"ט]. אומרים חז"ל במסכת סנהדרין, כי הפירוש התורה שיש בה את השירה הזאת. בדרך כלל, מקילים בעניין הזה. ישנם רק יחידים, הכותבים ספר תורה. כי סומכים על דעת הרא"ש, שבכתובת התורה שבעל פה, יוצאים יד"ח כתיבת ספר תורה, כיון שאיננו לומדים בספר התורה, כפי

שהיה בדורות הראשונים. אבל הרבה מהדרים, בכל זאת לקיים את המצוה. כגון, ישנו אדם הרוצה לזכות במצות כתיבת ספר תורה, אבל אין לו מספיק כסף לכך. אז הוא עושה חשבון, כמה עולה הס"ת, והוא אומר לחבירו, בוא נכתוב את הספר תורה בשותפות. אני אשלם חצי, ואתה תשלם חצי. וכן, אם הם עשרה אנשים ביחד. האם כל אחד יוצא ידי חובת כתיבת ספר תורה, או שלא? יש בכך נידון גדול באחרונים, ולפי מסקנת האומרים כי הדבר אכן מועיל, אין פירושו שיש לכל אחד עשירית או מחצית מהס"ת, שהרי בכך לא קיימת את מצות כתיבת ספר תורה, אלא פירושו שכל אחד קיים את כל המצוה בשלימותה. אפילו שבעצם, שילמת רק על חלק. נניח, אם קנית דף בס"ת. אינני רוצה לומר, אפילו פסוק או אות. הרי בלי האות הזאת, הס"ת הזה יהיה פסול. האות הזאת, היא חלק מן הס"ת. רק אולי, על כך קשה לומר, 'זה אינו יכול'. כי בודאי שהוא היה יכול לשלם, אפילו על יותר מכך. לכן, ניקח מחירים הרבה יותר גבוהים, שהם בודאי בגדר 'אינו יכול'.

הוא אומר כך, וכמו כן במה שהמנהג בכל תפוצות ישראל, כך הוא חושב, שהדבר 'בכל תפוצות ישראל', אבל כנראה זה אינו רק במקומות שבהם הוא היה, כמו שאמרנו, שחבורה כותבים להם בשותפות ס"ת אחד, וכבר פלפלו האחרונים אם יוצאים בשותפות, אך גם בזה הדין מחייב, להיות נקרא על שם כאו"א, כיון דמסתמא קשה על כל אחד בפני עצמו לכתוב לו ספר תורה וכו', כן בכל מצות וצדקות שמקבצין מכל העיר.

אם רוצים להשיא יתום ויתומה, או לפדיון שבויים, הם צריכים לכך הון תועפות. לכן, כל אחד תורם קצת, וביחד זכו לקיים את המצוה. אין פירושו, שלכל אחד יש אלפית או מאית מכל המצוה, אלא הדבר נחשב שכל אחד קיים

אומר בעל ספר נפש חיה, וזהו המקור לאשר נהגו רבים וכן שלימים, להימנות לחבורת ש"ס, ועושים סעודה לגמרה של תורה, אע"פ שאין אחד הגומר. דהנה אמרו בשבת דף צ"ב ע"ב, זה אינו יכול וזה אינו יכול, שניהם חייבים. הרי דנקראת הפעולה בשלימות, על שם כל אחד, לפי שגם חבירו אינו יכול לגמור פעולה זו בלעדו.

וכ"כ הרמב"ם בהל' נזקי ממון פ"י ה"ה, שור של שני שותפים שהרג, כל אחד מהם משלם כופר שלם, שכל אחד מהם צריך כפרה גמורה. א"כ כ"ש במדה טובה, שנחשב לכל אחד כאלו השלים התורה. ואחד המרבה במסכתות, ואחד הממעיט, לא משנה בכמה מסכתות מדובר, אפילו שהאחד ילמד חמש מסכתות, והשני ילמד שתי מסכתות, והשלישי ילמד רק מסכת אחת, שניהם חלק כחלק להם בסיום הש"ס. כדין שותפין, המבואר בחושן המשפט סי' קע"ו סעיף ה' וכו', הוא מאריך על כך.

והוא מסיים ואומר, לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה כ"א השלום, שיש להם התחברות, ועי"ז נחשב כאילו כל אחד גמר כל הש"ס וכו', יש שם אריכות בכדי לחזק את העניין הזה.

שאלה מהקהל: מה הראיה מהגמרא במסכת שבת, שהוא עשה יום טוב לרבנן?
תשובת מרן שליט"א: כי כל המשתתפים בסעודה, נחשב להם שהם חלק מהשמחה.

שאלה מהקהל: אז הדבר אינו קשור לנדון דידן.

תשובת מרן שליט"א: נכון. הדבר לא כתוב במפורש.

הערה מהקהל: ישנו דבר הדומה לכך, בדברי מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים, בפסקת 'אדון העולמים בעל הרחמים'. הוא אומר, כי על ידי האחדות, זה נחשב כמו גוף אחד.

את כל המצוה בשלמותה. שורת הדין מחייב, להיות לכל אחד ואחד בפני עצמו חלק בכל המצוה. אולי ישנו קצת דיוק, במלים הללו, 'חלק בכל המצוה'.

לאחר מכן [בשאלה ל"ז אות כ"ד] הוא מביא את הרמב"ם במסכת אבות, לגבי המשנה [אבות פ"ג משנה ט"ז] והכל לפי רוב המעשה. הוא מקשר זאת, עם העניין שלנו. וז"ל, 'והכל לפי רוב המעשה', ר"ל דיתן להרבה עניים. ואתי שפיר. ועוד הארכתי בדרוש לפרש עפמ"ש בקו' ע"ד, דכשרבים עושים מצוה ביחד, נחשב הכל ע"ש כאו"א בפ"ע וכו', וא"כ י"ל והכל לפי רוב המעשה ר"ל בתר רוב העושים, דנחשב המצוה על כאו"א. והבן. דהיינו, כביכול ישנו כאן רמז, לגבי העניין הזה.

הרי כאשר האדם נותן צדקה, הוא יכול לתת 100 שקל לאדם אחד, או לתת 10 שקל לכל אחד. איזו מצוה יותר גדולה? אומר הרמב"ם, הכל לפי רוב המעשה. אם נתת לעשרה עניים, פירושו שקיימת יותר מצוות. אם נתת 100 שקל לעני אחד, קיימת רק מצוה אחת. אבל אם את אותם 100 שקל, נתת לעשרה עניים, הכל לפי רוב המעשה.

אבל בעל נחלה לישראל, מכניס ומעמיס כאן את הכוונה הזאת. 'הכל לפי רוב המעשה' היינו, שכאשר עושים ביחד את המצוה, זה נחשב שכולם מחוברים לכך.

בספר נפש חיה [מרגליות, או"ח סימן תקנ"א דף נ"ז] כתב כך, ואפי' כשאין הוא הלומד, מצטרף. דאמר אביי [במסכת שבת דף קי"ט ע"א], תיתי לי, דהיינו תבוא עלי ברכה, דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתא, עבידנא יומא טבא לרבנן. הייתי עושה סעודה, מזמין את כל החכמים, לכבוד אותו חכם שסיים את המסכת. הרי כי הו"ל יו"ט, כד שלים חברי מסכתא.

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. נכון. בעז"ה אני מקוה שתכף אגיע לכך.

כפי שאמרנו, מקור דין זה אינו יכול וזה אינו יכול, הוא במשנה במסכת שבת [דף צ"ב ע"ב]. כתוב שם במשנה כך, המוציא ככר לרשות הרבים, חייב. הוציאוהו שנים, פטורין.

אומרת על כך הגמרא, מנא הני מילי, דתנו רבנן, 'בעשותה' ויקרא ד', כ"ז, העושה את כולה, ולא העושה את מקצתה. זהו הפסוק, וְאִם נֶפֶשׁ אֶחָת תִּחַטָּא בְּשִׁגְגָה מֵעַם הָאָרֶץ, בְּעִשְׂתָּהּ אֶחָת מִמִּצְוֹת יְיָ אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ, וְאִשָּׁם.

בהמשך המשנה אומרת, לא יכול אחד להוציאו, והוציאוהו שנים, חייבין. ורבי שמעון פוטר. ההלכה אינה כרבי שמעון. ישנן שלש דעות. דעת רבי שמעון, דעת רבי מאיר, ודעת רבי יהודה. וההלכה כדעת רבי יהודה.

דרך אגב, אני קצת מתפלא, על דברי המשנה. לכאורה, מדוע המשנה הביאה דוגמא, של כיכר? וכי אדם אחד, אינו יכול להוציא כיכר? כמה שוקל הכיכר? לכאורה, המשנה היתה צריכה להביא דוגמא, של קורה. ישנה קורה כבידה, וישנה קורה קלה. מדוע המשנה הביאה דוגמא, אשר לכאורה אינה מציאותית? תביא דוגמא, של דבר השוקל 100 קילוגרם, שהאחד לבדו אינו יכול להרימה, רק שני אנשים ביחד. כל אחד, מרים 50 ק"ג. למה מביאים דוגמא של כיכר? וכי ישנו כיכר כ"כ כבד, שהאחד אינו יכול להוציאו?

אולי המדובר, על כיכר כמו החלה הארוכה – הענקית – של מאפיית ויזניץ... אם כך, ישנו להם כאן מקור לכך. אחרת, וכי ישנו כיכר, שהאחד אינו יכול להוציאו, אלא רק שנים? אינני מבין זאת. אין לי תשובה על כך.

שאלה מהקהל: אולי לא מדובר מבחינת המשקל, דהיינו הכובד שלהם, אלא על הגודל. תשובת מרן שליט"א: אבל איפה יש כיכר כזה ארוך? אתה שמעת על כך? רק היכן שעושים טיש, כאשר ישנם הרבה חסידים, כל אחד צריך לתפוס את השיריים, לכן עושים להם כיכר גדול. בטיש של חסידות ויזניץ, ישנם בלי עין הרע הרבה חסידים. אז בזמנינו בנו במאפייה שלהם מערכת מיוחדת לכך. אבל אם אין הרבה חסידים, עושים כיכר קטן. אין לי תשובה אחרת. לא שמעתי כי בעבר היו עושים כיכר כ"כ גדול, שהאחד לבדו אינו יכול להוציאו.

שאלה מהקהל: המשנה שם לא מביאה עוד דוגמאות של אוכלין?

תשובת מרן שליט"א: כן, אבל המשנה רוצה לתת דוגמא, של 'יכול' ו'לא יכול', א"כ המשנה היתה צריכה לתת דוגמא של דבר כבד מאד, כגון קורה או אבן. למה הביאו דוגמא של כיכר, שלכאורה זה לא מציאותי, שהאחד אינו יכול להוציאה.

שאלה מהקהל: אולי הכיכר הוא עגול, לכן לא מתאים שאיש אחד יוציאו.

תשובת מרן שליט"א: אמנם כנראה כיכר בדרך כלל הוא עגול. אבל למה שיעשו כיכר כ"כ גדול? גִּדּוּל שאדם לא יכול להחזיק בשתי ידיו, שמא יפול או ייחתך ולא ישאר שלם? הדבר אינו מובן.

האמת היא, כי הגמרא בבריתא מביאה דוגמאות אחרות, כגון עיגול של דבילה, וכן קורה והוציאוהו לרשות הרבים. בגמרא מובאים דוגמאות, של דברים כבדים. וגם הרמב"ם פ"א מהלכות שבת הלכה ט"ז, נתן בנדון דידן דוגמא של קורה. רש"י במסכת שבת שם דף צ"ג. אומר, עיגול של דבילה, גדולים ואין אחד יכול להוציאו. אבל כיכר, מה שכתוב במשנה, לכאורה זהו דבר שאינו מובן כ"כ.

הגמרא אח"כ, לומדת זאת מן הפסוקים. אבל משמע, כי הדיוקים בפסוקים, זהו דבר התלוי בסברה. מה ללמוד? את מה למעט, ואת מה להכליל?

בהמשך הגמרא (דף צ"ג). כתוב, ר"ש סבר, תלתא מיעוטי כתיבי. 'נפש' תחטא, 'אחת תחטא', 'בעשותה תחטא'. חד למעוטי זה עוקר וזה מניח, וחד למעוטי זה יכול וזה יכול, וחד למעוטי זה אינו יכול וזה אינו יכול. ורבי יהודה, חד למעוטי זה עוקר וזה מניח וכו'. דהיינו, את מה למעט?

אבל רש"י מסביר לנו, את הטעם של 'זה אינו יכול וזה אינו יכול', מדוע שניהם חייבים, כיון שכך דרך המלאכה.

אם הדבר כך, חושבני כי כבר צריך עיון גדול, כיון שזה כבר לא דומה לסיום הש"ס בחבורה. כי לגבי שבת, כיון שהמדובר בדבר כ"כ כבד, אשר כל אחד לבדו אינו יכול, ורק ביחד הם יכולים, לכן מחייבים אותם, כי כך דרך המלאכה. דבר כזה, צריך שני אנשים שיעשו אותו. כך צורת המלאכה. אבל לגבי סיום הש"ס, אי אפשר לומר כי כך דרך הלימוד. בודאי שהסברה הזאת, לא יכולה להיות בנ"ד. לכאורה, הסברה של רש"י הכתובה לגבי זה אינו יכול וזה אינו יכול, אם נראה ללמוד מכך לדברים האחרים, זה לא כ"כ פשוט.

חשבתי, כי אולי כוונת הנחלה לישראל והשדי חמד, היא מצד 'עניינים'. האם אכן ההשוואה היא, מן הבחינה ההלכתית, שזה ממש אותו הדבר? הדבר אינו פשוט.

אבל ראיתי שהלשון שלהם היא "שורת הדין נותנת". משמע דברים כפשוטם. כמרכז ראיתי עוד דבר מעניין. גם בספר בניהו, וגם החפץ חיים, משווים זאת לדברים אחרים.

בסוף ספר בניהו, בסיום התלמוד [מסכת עוקצין], חוקר הגר"ח חקירה מעניינת. יש לו שם, כמה

בכל אופן, הנחלה לישראל משה את לימוד הש"ס בחבורה, שהאחד אינו יכול לגמור את הכל, כמו דבר כבד או ארוך, שהאחד לבדו אינו יכול להוציאו, ורק ביחד הם יכולים. א"כ, כיון שזה אינו יכול וזה אינו יכול, על פי ההלכה, שניהם חייבים. ההלכה אינה כרבי שמעון הסובר במשנה, ששניהם פטורים. הפעולה מתייחסת לשניהם.

ישנן, שלש אפשרויות. יש 'זה יכול וזה יכול'. ויש 'זה אינו יכול וזה אינו יכול'. ויש דבר שלישי, 'זה יכול וזה אינו יכול'. אמנם, הדבר תלוי, לפי האנשים. ישנם אנשים שהם חלשים, או זקנים, וכדומה. לא מסתכלים על הדבר בעצמו, אלא לפי מצב האנשים, על מה שבפועל. אם שני אנשים ניגשים להרים את הדבר, צריך לבדוק האם כל אחד בעצמו היה יכול להרים לבדו. אם האחד בגדר 'זה יכול', לא משנה בן כמה השני, האם הוא בן חמש עשרה או בן שלושים לבח, או בן שמונים. לכן, כאשר 'זה יכול וזה יכול', כל אחד לבדו היה יכול להרים לבדו, שניהם פטורים. 'בעשותה', העושה את כולה ולא את מקצתה. ואם 'זה אינו יכול וזה אינו יכול', רק אם ביחד הם יכלו לעשות את המלאכה, על כך נאמר שהם חייבים. וכאשר 'זה יכול וזה אינו יכול', אם האחד היה יכול לקחת לבדו את הכל, אבל בכל זאת השני עזר לו, זה נקרא מסייע, ומסייע אין בו ממש. לכן, מי שהיה יכול, הוא חייב. ומי שהיה אינו יכול, הוא פטור. וכך נפסק להלכה, גם ברמב"ם [בפרק ראשון מהלכות שבת הלכה ט"ז וט"ז].

אבל, צריך לראות פה איזה משהו. רש"י מסביר, למה אם זה אינו יכול וזה אינו יכול, שניהם חייבים? אומר רש"י, דאורחיהו להוציא בשנים. כלומר, דבר שהוא כבד, דרך המלאכה היא, להרימו על ידי שני אנשים, לכן הם חייבים. רש"י מסביר, את הסברה שבעניין.

מדבר, מן הבחינה ההלכתית. הוא אינו מדבר על דרך מדרשים, או רעיונות, או חסידות וכו'.

החפץ חיים [בספר אהבת חסד, פרק ששה עשר] מעורר על כך, שיהיה גמ"ח קבוע בכל עיר ועיר.

הוא כותב בזה"ל, אלו האנשים שאין ביכלתם לעשות כל אחד גמ"ח קבוע לעצמו, הוא יכול להלוות פעם או פעמיים, אבל הוא לא יכול להלוות לרבים, יתקבצו על כל פנים ביחד, ויעשו חברת גמ"ח, להלוות לאדם בעת צרכו. ובאמת כן הוא המנהג בכל תפוצות ישראל, שיש חברת גמ"ח כמעט בכל עיר ועיר. כנראה כך הדבר אצל האשכנזים, אצלנו התימנים זה לא היה, ומסתמא גם בארצות נוספות. אבל הוא כותב 'מנהג בכל תפוצות ישראל', כנראה הוא חשב שהדבר מקובל בכל העולם.

והנה להעריך את גודל המצוה, שיש לאנשי העיר לראות שיהיה בה חברת גמ"ח, למותר הוא. כי אחרי שידוע וכו' גודל החטא, מי שקופץ ידו מלהלוות, אם יכלת להלוות ולא הלוות, זהו דבר חמור מאד. הרי נאמר, פִּתְּחַ תְּפִתָּח אֶת יָדְךָ [דברים ט"ז, י"א]. וגודל השכר להמקיים מצוה זו, ממילא בודאי מי שיש לו מוח בקדקדו, צריך שלא ינוח ולא ישקוט, עד אשר יראה שיהיה על כל פנים גמ"ח קבוע בעיר להלוות להצריכים לזה, כדי לסלק מעליו ומעל כל אנשי העיר העון הגדול שיש בזה. כי פעמים יקרה, שהעני נושא משכון לכמה בני אדם, וכל אחד תירוצו לפניו, והעני שב בפחי נפש לביתו, ובוכה ומתאונן לפני ה' על רוע מזלו. וידוע הוא מה שאמר הכתוב [דברים ט"ז, ט"] הִשְׁמַר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דְבַר עֵם לְבָבְךָ בְּלִיעַל לֵאמֹר, קִרְבָּה שְׁנַת הַשְּׁבַע וגו' וְקָרָא עָלֶיךָ אֵל יִי וְיִהְיֶה בָּךְ חֲטָא וכו'. הוא מעורר על כך.

ובהמשך הוא כותב כך, ואף שמחמת שהם מרובים, לא בא מעותיו בסך כל ההלוואה, כי

חקירות. הוא דן ומסתפק, לגבי אדם שעברו לפניו חמשה אנשים זקנים, או חמשה רבנים שעוברים אחד אחרי השני, ואותו אדם עומד עד שכולם יעברו. כמה מצוות הוא קיים? חמש מצוות, או מצוה אחת? הרי הוא עמד, בפעם אחת, עד שהם עברו. הרי אינו יכול לעמוד ולשבת, חמש פעמים.

ספר בניהו כותב כך, בסוף מסכת עוקצין דף רט"ו, נסתפקתי בעברו לפני אדם חמשה זקנים ביחד, והוא קם מפניהם קימה אחת, כי כולם עברו ביחד בשורה אחת, ונתכוון לקום לפני כל אחד ואחד, אך לא היה אפשר לו לקום אלא קימה אחת, אם נחשב לו חמש מצוות. אותו אדם רצה לעמוד בפני כולם, אבל לא היתה לו האפשרות. ועוד ספיקות אחרים נסתפקתי בספק הזה. הוא מביא את הגמרא במסכת מכות [דף כ' ע"א], לגבי השורט שריטה אחת, או קרח קרחה אחת, על חמשה מתים. הגמרא דורשת עניין זה, מן הפסוק 'לנפש', שהוא חייב על כל אחד ואחד. א"כ הוא מדייק, כי זהו רק בגלל הלימוד מן הפסוק וכו'. והוא גם דן שם בעניין, ספר תורה בשותפות. הוא עושה חילוקים וכו'. ישנה כאן אריכות, מכמה וכמה סוגיות, לגבי העניין הזה. ואכמ"ל.

ידידנו הרב אסף חגבי הי"ו, ציין מקור מעניין, מן הספר אהבת חסד של החפץ חיים, נראה שם כי גם הוא למד, ש'זה אינו יכול וזה אינו יכול', זהו עניין הלכתי. הוא מדבר, לגבי קופת גמ"ח ציבורית, כל אחד תרם סכום מסוים, ובזכות כך ישנו גמ"ח. בלי שהאנשים תרמו לגמ"ח הזה, לא היה גמ"ח. הדבר בלתי אפשרי, כי כל אחד היה צריך לחפש, מהיכן לקבל הלוואה. אומר החפץ חיים, שהדבר נלמד מדין זה אינו יכול וזה אינו יכול, וממילא הדבר נקרא שהמצוה שייכת לכולם. כל מי שתרום, זוכה שיש לו חלק בכל ההלוואות, זה נקרא כאילו שהוא עשה את הכל. בודאי החפץ חיים כבר

זאת, אינו נאמר לגבי שבת. הדבר כתוב, לגבי כל המצוות. כל מצוה, אשר חייבים עליה בשוגג חטאת. רש"י נותן טעם, השייך רק לגבי הלכות שבת, אבל ההלכה הזאת, 'בעשותה, העושה את כולה ולא העושה את מקצתה', נאמרה לגבי כל התורה כולה. הפני יהושע, והחלקת יואב, דנים בכך. קשה להיכנס לכל החקירות הללו, במסגרת השיעור כעת, אבל נאמר זאת בקצרה.

הפני יהושע [שבת דף צ"ג] כותב כך, מיהו בעיקר מילתא דזה יכול וזה יכול, נראה דלא שייך בשאר כל איסורים, היכא דמשכחת לה בכה"ג. דהא לעניין שחוטי חוץ אשכחן, דשנים אוחזין בסכין אחד ושחטו, פטורים. ובשנים שאחזו באבר אחד והעלוהו, חייבים. כדאיתא בזבחים, בפרק השוחט והמעלה, דף ק"ח ע"א מקראי ע"ש. אם כן, לעניין שאר איסורין, צ"ע בסוגיית הש"ס.

שאלה מהקהל: אולי ישנה סברא, כי לגבי שבת, מדין מלאכת מחשבת, צריך שזה יהיה כפי הדרך. אבל בשאר המקומות, אין דין מלאכת מחשבת, ולכן זה לא משנה אם כך היא הדרך.

תשובת מרן שליט"א: אכן. אבל אי אפשר לומר שזהו הטעם של התורה. הרי רש"י מסביר, את הטעם של דרשה.

מהרי"ט אלגאזי [כדלקמן] מסתפק לגבי שנים שעשאוה, מה הדין כאשר זה אינו יכול וזה אינו יכול, אבל אחד מהם אינו בר חיובא, כגון שהוא קטן, הרי בלא"ה הוא לא יתחייב, האם עכ"פ זה שהוא גדול יתחייב?

אומר האמרי בינה [אויירבך, סי' ל"ג], שפן, וז"ל, מבואר דעיקר המיעוט הוא מטעם דלאו אורחיה, ומה איכפת לן בזה מה שחבירו אינו בר חיובא, כיון דמ"מ גלי לן קרא, דאם

אם מעט, הוא תרם בסה"כ 1000 ש, ותרמו עוד אנשים, ומכך קיבלו 100 אנשים הלוואות. א"כ יש לו בהלוואה הזאת, רק סכום מסויים. לא כל ההלוואות, ניתנו מן הכסף שהוא תרם. אומר הח"ח, אף על פי כן נראה פשוט, שהקדוש ברוך הוא יחשב לכל אחד כאילו הוא לבדו היה הגומל חסד, כיון שבלא מיעוט המעות שלו, לא היה העני יכול להשיג המבוקש שלו.

ובהערה למטה כתב כך, וכעין מה דאמרינן במסכת שבת, העושה את כולה, ולא העושה את מקצתה. ואף על פי כן, אם זה אינו יכול לבדו לישא את המשא, וזה אינו יכול, פסקה המשנה שם בדף צ"ב ע"ב דחייב. והטעם, דזה לא נקרא מקצת מלאכה, כיון דבלאו ידידה לא היה נשלם המלאכה, נחשב כאילו הוא לבדו עשה כל המלאכה.

הפלא ופלא. הוא ממש תפס זאת, שהדבר נחשב להלכה כך. כל ההלוואות שמקבלים מן הגמ"ח הזה, זה נזקף לזכותו במלואו. כאילו כל כספי הגמ"ח היו שלו.

שאלה מהקהל: אפילו אם לומדים גמרא עם רש"י? שלכאורה, כך היא הדרך?

תשובת מרן שליט"א: היכן שאין דרך אחרת, אין הכי נמי. אבל לגבי סיום הש"ס, זה לא שייך.

שאלה מהקהל: לפי הסברא שאומר רש"י, הדבר אינו כך לגבי המצוות האחרות? נניח, אם שני אנשים הרגו אדם, לא שניהם חייבים מיתה?

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. לפי סברת רש"י יוצא, כי זה דין רק לגבי שבת, ולא לגבי כל התורה כולה. ואכן, זאת קושיא על רש"י. יש מן האחרונים, שקצת תמהים על דברי רש"י. שהרי הפסוק, וְאִם נֶפֶשׁ אַחַת תִּחָּטָא בְּשִׁגְגָה מֵעַם הָאָרֶץ, בְּעִשְׂתָּהּ אַחַת מִמִּצְוֹת יְיָ אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ וְאָשָׁם, אשר לומדים ממנו

אתעביד דלא כאורחיה, לא אתעביד כלל מלאכה. לפי הטעם של רש"י, שצריך להיות 'אורחיה', מה איכפת לנו, שהאחד קטן. אפילו שהאחד אינו בר חיובא, שלא יתחייב, אבל אם כך היא דרך המלאכה, אז זה מועיל.

גם בספר יד סופר [סימן ס'] כתב כך, לפי דברי רש"י הנ"ל, יש לפשוט מה שמסתפק הגאון מהרי"ט אלגזי זצ"ל בספרו שמחת יו"ט סי' נ"ט, בהא דקיי"ל שנים שעשאוהו פטורים, בזה יכול וזה יכול, אי דווקא כששניהם בני חיובא, הוא דממעט קרא בעשותה, אבל כשאחד לאו בר חיובא, כגון נכרי או קטן, לא ממעט קרא וחייב עיי"ש. אבל לדברי רש"י, דטעמא דזה יכול וזה יכול דפטור, דלאו אורחיה למעבדה בתרי, א"כ לא איכפת לן במה שהשני אינו בר חיובא, ותליא רק אם דרכו בכך או לא.

האמת היא, כי אם הקושיא היא מפירוש רש"י, אני יכול להסתדר עם כך, כי בספר חלקת יואב [סימן י"ד] הביא, שמהרי"ט כותב כי דבר זה הוא בכל האופנים.

בהתחלה הוא כותב, בחור אחד הקשה, הלא מבואר ברש"י שבת דף צ"ב ע"ב ד"ה ור' יהודה, דטעם הפטור דב' שעשאוהו הוא משום דלאו אורחא בהכי, ובשליחות הא שפיר הוי אורחא. אבל לק"מ, דכבר הבאתי בפנים בסי' זה דברי המהרי"ט ריש שבת, דבכל גוונא, ב' שעשו, פטורין וכו'. ודעת רש"י ז"ל בזה באמת אינו במוסכס. ושיטת התוס' ע"כ אינו כן. דהא כתבו התוס' בשבת [דף צ"ג ע"א ד"ה אמר מר] דאפי' היכא שיש ביד אחד לבד לעשות המעשה, מ"מ אם עושה בגוונא דצריך לחבירו, דהיינו באצבעו, מיקרי אינו יכול, ושניהם חייבים לדידן, דלא קיי"ל כר"ש, אע"ג דמ"מ לאו אורחא לעשותו בשנים, כיון שיכול לעשות לבדו בכל היד.

כאשר אומרים, זה אינו יכול וזה אינו יכול, לפעמים הדבר תלוי, באיזה אופן הוא 'אינו

יכול'? אם אני יניח רק אצבע, אני לא יכול, אבל אם אניח את כל היד, אני אכן יכול, האם גם זה נחשב? התוספות אומרים, כי גם בדרך הזאת זה נחשב.

ובהמשך הוא אומר, וחיון מכל זה, דעת רש"י ז"ל קשה להבין, דהא הך קרא ד'בעשותה' לא כתיב גבי שבת כלל, רק אצל חייבי חטאות דכל התורה, ובכל התורה אין חילוק בין אורחא ללאו אורחא. וכן באמת מדמה הר"ן [בע"ז דף נ"ט] גבי יין נסך, דכוח ישראל ועכו"ם אינו אוסר, היכא דזה יכול וזה יכול. אע"ג דהתם ל"ש עניין דלאו אורחא כלל. הוא ממשיך ומפלפל בכך.

מי שירצה, יעיין גסדכן בתורה שלימה בפרשת ויקרא [דף 260], שהוא ג"כ מתפלא על דברי רש"י, ומביא תוספתא שכתוב שם, כי הטעם שלרבי שמעון פטורים, כי אין שנים חייבים על מלאכה אחת. הוא מאריך בכך, מביא את דברי האגלי טל וכו'. בקיצור, זהו נושא עמוק ורחב. וקשה להיכנס במסגרת השיעור הזה לשקלא וטרייא וללמדנות.

אבל, כעת תשמעו חידוש. מישוהו רצה להביא ראיה גאונית, ממש הפלא ופלא. ישנו סיפור בגמרא במס' נדרים [דף פ"ט ע"ב], על אדם אחד שנדר, שהוא לא יהנה משום דבר בעולם, אם הוא יתחתן לפני שיגמור את כל הש"ס. הוא הלך ללמוד, ולא הצליח. א"כ, הוא נשאר תקוע.

הגמרא אומרת כך, ההוא גברא, דאיתסר הנייתא דעלמא עליה, אי נסיב איתתא, כי לא תנינא הילכתא. אותו אדם נדר, שהוא אוסר עליו את כל ההנאות שבעולם, אם הוא יתחתן, מבלי שהוא 'תנינא הילכתא'. הפשטות היא, עד שהוא ישנה הלכות. אבל התוספות שם מפרשים, עד שאלמד את כל הש"ס. רהיט

יכירוהו. או כפי שאמרנו, בגלל הבגדים, שהרי אסור לו ליהנות משום דבר.

כעת תשמעו, מה הקשה התלמיד חכם הזה. הוא טוען, מה הבעיא שלו? לגמור את כל הש"ס? שיעשה חבורת ש"ס, והכל יסתדר.

זאת הראיה, שהביא הבחור החשוב גד מעוז (עומיס) הי"ו (מישיבת בית מדרש עליון פעיה"ק בני ברק ת"ו, ולשעבר בישיבת שיח התורה). ברוך ה', הוא גמר את כל הש"ס, לפני החתונה. דיברתי על כך בשיעור המתקיים בליל ששי בפני בחורי הישיבות שיחי, ואחרי כן הוא כתב לי כך, מה שדן כת"ר בדברי השדי חמד, אם חשיב לימוד חבורת ש"ס לסיים כל אחד מן הלומדים את כל הש"ס או לא, שזה לא נחשב. אמרתי צדדים לכך, דלא כדברי השדי חמד, שהוכיח דבריו משנים שעשאוה במסכת שבת, משום דהכא לאו היינו אורחייהו בכך, בפרט לא חשיב שנים שעשאוה פטורים.

עלה בדעתי היום להביא ראיה מהגמרא במסכת נדרים דף פ"ט; ההוא גברא דאיתסר הנזירות דעלמא עליה אי נסיב איתתא, התוספות אומרים שהוא נדר לא לשאת אשה עד שיגמור את כל הש"ס. אם הוא ישא כשהוא לא גמר, ייאסרו כל הנאות העולם עליו. הוא רץ בכל כוחו ללמוד כל הש"ס, ולא הצליח לקיים את נדרו. והיו צריכים לפעול בחכמה להתיר נדרו.

מעתה לדברי השדי חמד, לא מובן מה הבעיא, יעשה חבורת ש"ס, ודרכה מקיים את נדרו. אלא על כרחך, כי לאו אורחייהו בכך, ולא מהני. ע"כ.

ברצוני לחזק זאת, בכדי שהראיה תהיה יותר ברורה. הרי אמרנו, שהחכם אינו יכול להתיר את הנדר, עד שהוא חל. הבעל, יכול להפר לאשתו מיד. לא משנה, האם חל כבר הנדר, או שלא. שנאמר, בְּיוֹם שָׁמְעוּ [במדבר ל', י"ג].

בגפא ותובליא, ולא אמצ' למיתנא. הוא השתדל ללמוד, ולא הצליח בכך. בקיצור, הוא תקוע.

אתא רב אחא בר רב הונא ושבשיה ואינסיב איתתא ושרקיה טינא ואתייה לקמיה דרב חסדא. תשמעו איזה רעיון. רב אחא בר רב הונא, ראה שהאדם הזה הוא מסכן. מצד אחד, הוא לא מסוגל ללמוד. ולהתחתן, הוא אינו יכול. מה עושים? א"כ, רב אחא 'שבשיה', דהיינו הטעה אותו. לא כתוב, כיצד הוא הטעה אותו (ועיין לקמן ד"ה אומר). בכל אופן, הוא אמר לו, אין לך בעיא, אתה יכול להתחתן. ולגבי הנדר, אנחנו נסדר זאת. הוא אמר לו איזה רעיון, בכדי שלא יהיה בעיא עם הנדר. כך אמר לו, אני כבר אמצא לך איזה פתרון.

אותו אדם עשה את החתונה. כנראה לאחר השבע ברכות, אחרי הכל, 'שרקיה טינא', הוא שם עליו טיט. הרי אם הוא התחתן, אסור לו עכשיו ליהנות משום דבר בעולם. ממילא, גם אסור לו ללבוש בגדים. ישנם כמה פירושים בסוגיא, אני אומר לכם כעת את הפירוש המקובל לפוס רהטא. בכל אופן, במקום הבגדים, הוא מרח עליו טיט, צבע אותו, כיסה אותו, והביא אותו לרב חסדא ואמר לו, תשמע, האדם הזה יש לו נדר, וצריך להתיר אותו.

אמר רבא, מאן חכים למיעבד כי הא מילתא. איזו חכמה, לעשות דבר כזה. איזה פתרון. אי לאו דרב אחא בר רב הונא, דגברא רבה הוא.

הרי, ישנה כאן בעיא. כי אי אפשר להתיר נדר, לפני שהוא חל. א"כ, לפני שאותו אדם יתחתן, אי אפשר היה להתיר לו את הנדר. הרי הנדר יחול, רק לאחר שהוא יתחתן, כי אז יהיה אסור עליו ליהנות מכל ההנאות שבעולם. אבל, רב אחא בר רב הונא מצא פתרון, 'שרקיה טינא', מרח אותו בטיט. ישנם כאלה המפרשים, שהוא מרח אותו בכדי שלא

הבעל מפר, אפילו שעדיין לא חל הנדר. אבל החכם, יכול להפר רק לאחר שיחול הנדר.

אומר המאירי כך, כבר ביארנו, שחכם אינו מתיר, עד שיחול הנדר. וזהו שהוזכר בסוגיא זו, באחד שאסר עצמו בכל הנאות שבעולם, אם ישא אשה עד שילמוד כל התלמוד. גם המאירי, מפרש כמו התוספות. ישנם פירושים אחרים. לכן, הוא הביא את התוס'. בפירוש רש"י כתוב, שהוא ישנה הלכות. אבל אינני יודע, כמה הלכות. כתוב, 'עד שאשנה הלכות'. אבל המאירי אומר, 'כל התלמוד'. וכשרצה ללמוד, תקפו טבעו במה שהיה רגיל בו לילך, בסל שמניחין בו פירות, ובכלי שמלקטין אותם בו, ולא יכול ללמוד. המאירי מסביר, שהבעיא של אותו אדם היתה, שהוא היה רגיל לעבוד, ללכת עם סל וכלי וכו', הוא לא מסוגל לשבת בישיבה וללמוד. הוא רגיל להיות פועל. ובא אחד מן החכמים, וראה שאינו יכול להתיר עד שיחול הנדר, ואף זה לא היה רוצה לישא, שלא יאסר בכל הנאות שבעולם, והטעהו ואמר לו, שאפשר לו לישא אשה בהיתר הנאות העולם. אפשר למצוא לך איזה היתר. ישנם כאלה האומרים, שהוא אמר לו כי רק יום אחד הוא יאסר בכל ההנאות. הרי בלאו הכי, האדם הזה לא היה יכול ללמוד תורה. לכן הוא אמר לו, תשמע, רק יום אחד לא תיהנה משום דבר, ואח"כ העניין יסתדר. אחרת, הוא לא היה מסכים בכלל להתחתן. בקיצור, הוא חיתן אותו. והשיאו אשה, וחל הנדר, ונאסר בהנאות העולם, והפשיטו כל בגדיו, שהרי אסור היה בהנאותם, וטחו בטיט לכסות מערומו, והביאו לפני רב חסדא שהיה יחיד מומחה במקומו והתירו.

אם כן, הטענה כעת היא, מה הבעיא? תעשה חבורת ש"ס?

הערה מהקהל: אולי בזמנם לא נהגו לעשות זאת.

תשובת מרן שליט"א: אז שינהגו. מי מונע? יכלו לפתור כך את בעייתו, בלי למרוח אותו בטיט וכו'. הרי חיפשו פתרון, ולמה לא הציעו זאת. (גם אם זאת אינה קושיא, עכ"פ היא הערה נחמדה).

הערה נוספת מהקהל: הוא לא היה יכול ללמוד, אפילו מסכת אחת. הרי הוא הלך עם הסלים וכו'.

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. אפילו מסכת אחת, הוא לא היה מצליח ללמוד. אבל לפי דברינו לעיל, הרי אין חובה ללמוד מסכת שלימה, אפשר אפילו חצי מסכת. אבל יתכן שהוא לא הצליח אפילו את זה.

שאלה מהקהל: בסדר, זה בסתם סיום הש"ס, אבל באותו המעשה, הרי הוא נדר ללמוד את כל הש"ס. א"כ, הדבר שאני.

תשובת מרן שליט"א: נכון. אסביר את העניין. הכלל לגבי נדרים הוא, שהנדר אינו הולך לפי הלשון, אלא לפי הכוונה. הרי בודאי שהוא לא התכווין, לעשות חבורת ש"ס. הוא בודאי התכווין, שהוא בעצמו יגמור את כל הש"ס. הנדר, אינו חל לפי המלים, הן לקולא והן לחומרא. זאת ההלכה הפסוקה. אמנם ישנה מחלוקת בגמרא מס' נדרים [דף נ"ה] בעניין זה, אבל כך היא ההלכה ברמב"ם [פרק ח' הלכה ח'], שבנדר הולכים אחר הכוונה. אם אדם נדר איזה נדר, ולפי המלים אפשר להבין שהכל אסור, אבל לפי הכוונה הדבר אינו כך, הולכים אחרי הכוונה. מובא שם דוגמא, על אדם שלקח על עצמו הרבה צמר, והוא הזיע כל כך, והיה ריח רע וכו', והוא נדר שלא ישתמש בכלי צמר. אבל אומרים, לא כל כלי הצמר אסור, אלא רק כאלה שיגרמו לו לזיעה. ובאופנים הללו, כשהוא מפשיל זאת לאחריו. הרמב"ם פוסק כך בהלכות נדרים, הלך אחר כוונת הנדר. ואותו הדבר, לגבי שבועה. והדבר גם לקולא, וגם לחומרא. כגון,

בכוונה, ושערי דמעה לא ננעלו. ומביאים רמז מן הפסוק, **מִי יִמְלֹל גְבוּרֹת יְיָ, יִשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ** [תהלים ק"ו, ב']. דהיינו, אם יש את מדת הגבורה, כלומר אם יש על האדם איזו גזירה מצד מדת הדין, וברצונך למולל את הגבורה, כלומר להמיס זאת, מלשון **וְקִטְפָה מְלִילַת בִּידָךְ** [דברים כ"ג, כ"ו], **יִשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ**, תאמר את כל ספר תהלים.

ולפי האמור לעיל, אם זה קשה ודחוף, יתכן כי יש לו עיצה, שיביא עוד כמה אנשים, ויחלקו ביניהם את ספר תהלים. אבל כפי שאמרנו, זה יהיה רק 'כאילו'. לא כתוב, שאפשר לסמוך על כך. אבל אולי זה מוסיף זכיות.

דרך אגב, הוא מביא [בדף ק"א], דבר מעניין. וז"ל, **אע"ג דתלמיד חכם השוקד בלימודו ועוסק בתורה, אין לו להתבטל מלימודו כדי לקרוא תהלים וכו'**, מכל מקום יש לדקדק מדב"ק של רבינו החיד"א בפתיחה לספר יוסף תהילות [על התהלים אות ד'] שכתב שם וז"ל, **יזהר לומר כל ספר תהלים, בכל שבת. ואם יוכל ללמוד אותו ב' פעמים בכל שבוע, פעם אחת בחול ופעם אחת בשבת, מה טוב. כי ב', פעמים הם ש' מזמורים, גימטריא כפ"ר, ומבטל יצ"ר עכ"ל יעו"ש וכו'.** ובדבריו בשו"ת יוסף אומץ [סי' נ"ד] הניף ידו נמי בעניין זה, ובין בתרי אמרותיו הקדושות כתב, ועתה האמת אגיד, כי הקורא תהלים באשמורת ושואלני על כך, אני אומר לו שיש לו סמך, אך אני עצמי ירא אנכי, ואין אני קורא תהלים בלילה, כי אם בליל שבת. שמאחר שאפילו בליל ששי, כ' בשער המצות שהוא מכין לשבת ומתעוררים רחמים בו וכו' יעו"ש. ואפשר מאוד, שרבינו החיד"א, שהיה מתמיד עצום, כך היה מנהגו בקודש, לסיים את כל ספר התהלים בליל שבת קודש, וביום שבת קודש למחרת היה ממשיך בתלמודו כפי הסדר הרגיל אצלו, ובליל שבת קודש

אם האדם נדר שלא לעשות יין. כיון שהוא היה מוכר יין לישמעאלים, והעלילו עליו עלילה. לכן הוא נדר, שלא לעשות יין. אבל מאידך, היה לו יין, שהוא כבר הכין אותו מקודם. כיון שהוא התכווין, שלא יהיו עליו עלילות, א"כ מה זה משנה אם זה יין שתעשה עכשיו, או יין שכבר עשית, וכעת אתה רק רוצה למכרו. א"כ הדבר גם לחומרא. כך מובא בשו"ע [יו"ד סימן ר"ח סעיף ב']. בין לקולא ובין לחומרא, הולכים אחרי כוונת הנודר.

א"כ יוצא, כי בנ"ד, בודאי שאותו אדם לא התכווין לעשות חבורת ש"ס. לכן, ירדנו מכך.

בכל אופן, כפי שאמרנו, זה לא דוקא לגבי העניין הזה, אלא אותו הדבר לגבי כל נושא.

בספר עטרת פז [סדר הסליחות השלם דף ק'] הביא, שכך הוא הדבר, גם לגבי התהלים המחולק. וז"ל, **מבואר נמי בדברי רבותינו ז"ל סופרים וספרים, שבעת שמחלקים את ספר התהלים בין הציבור, וכולם יחד מסיימים אותו, נחשב להם הדבר כאילו יסיים כל אחד ואחד מהם את כל ספר התהלים, וכעין שכתב נמי בספר שדי חמד להדיא, הוא מביא את השדי חמד שהבאנו לעיל, וז"ל, מצוה שעושים אותה הרבה בני אדם בשותפות, כל אחד נוטל שכר כאילו עשאה כולה לבדו וכו'.** ולכן יעשו כדבר הזה, לחלק בניהם את קריאת ספר התהלים, בקריאת ספר תהלים מחולק וכל כיו"ב, ועל ידי יוכלו לקיים בזמן מועט את מנהג קריאת כל ספר התהלים בליל יום הכיפורים, ויעלה לכולם לרצון לפני ה' יתברך.

הוא כותב שהדבר 'מפי סופרים ומפי ספרים', וזכור לי, שאחד מהם הוא החיד"א.

דרך אגב, אולי זאת סגולה. ידוע בשם צדיקים, כי אם ח"ו יש על האדם גזירה קשה, שיקרא את כל ספר תהלים בלי הפסקה, ואח"כ יבקש את הבקשה שלו. כמובן, שצריך לומר

היה מסיים בו את כל ספר התהלים. והיינו שכתב, ואין אני קורא תהלים בלילה כי אם בליל שבת. והיינו שמציין, שיש לו חוק קבוע, לקרוא התהלים.

בכל אופן, כתוב על כך בפירוש, כי נחשב הדבר, כאילו כל אחד סיים את כל ספר תהלים לבדו.

אם כן, כפי שאמרנו, זהו דבר חשוב מאד. ישנם כאלה, שאפילו הוסיפו על כך.

בשו"ת קנין תורה נחלק ה' סימן נ"ב, הוא דן לגבי מנהג האשכנזים, שלא לאכול בשר בתשעת הימים, למישהו עלה רעיון, הוא בא לישיבה או לבית הספר ואמר לתלמידים, במסכת מכות ישנם כ"ד דפים, 23 דפים, מדף ב', כל אחד מן התלמידים ילמד דף אחד, ובעוד שעה נעשה סיום מסכת. והמסקנא שלו, שאכן הדבר מועיל.

שאלה מהקהל: הם היו יכולים ללמוד את מסכת הוריות, זה עוד יותר קצר, 13 דפים.

תשובת מרן שליט"א: כן, אבל כנראה שזה מה שהיה בכיתה בשיעור, כנראה המסכתות היו לפנייהם, הם כבר למדו את המסכת, רק היו צריכים לחזור על כך, הדבר היה להם יותר קל.

בכל אופן, גם אם ישנו מקום לדון ולפלפל ולחקור בכל הנושא הזה, אבל עכ"פ אין ספק שיש בכך מעלה גדולה. חוץ מכך, כפי שהזכיר מקודם הרה"ג משה שיחי', שיש בזה את עניין האחדות, 'אדון העולמים בעל הרחמים', ר"ת אהבה, ואהבת לרעך כמוך, שציבור שלם מגובש ביחד ולומד דבר אחד, מהרי"ן כותב שם [בע"ח דף ה' עמוד א'], כי יש לכולם חלק באותה המצוה. דהיינו, כאשר האדם מקבל על עצמו לפני התפילה את 'ואהבת לרעך כמוך', אז כל המצוות שהשני מקיים, גם לך יש חלק בהם.

הוא לא כותב, שעשית את כל המצוה, אבל זה כמו דין 'ערבות'. שהרי כל ישראל ערבים זה לזה. כפי שלגבי עבירה, אם ח"ו מישהו אחר עושה עבירה, סובלים מכך גם האחרים, כך גם לגבי המצוות שהאדם עושה, אם הוא מקבל על עצמו לאהוב את חברו, 'ואהבת לרעך כמוך'. לכן, 'אדון העולמים בעל הרחמים', מה שאומרים בהתחלת התפילה, זהו ראשי תיבות אהב"ה. לרמוז, לעורר את האדם, שיחשוב על העניין הזה, לאהוב את רעהו.

בעזרת ה', כאן בבית המדרש פעולת צדיק, גם המתפללים וגם לומדי השיעור במוצאי שבת, שיתאחדו ביחד לגמור את הש"ס. כפי שאמרתי, נשאר עוד כמה מסכתות, אם מישהו יציע את עצמו להצטרף, תבוא עליו הברכה. גם מי שלא נמצא כאן, אם הוא רק שומע את השיעור, הוא יכול להצטרף. וכפי שאמרנו, אפשר לקחת גם חצאי מסכתות. מי שיכול להצטרף לכך, הדבר חשוב מאד, וזכותו גדולה מאד, מכל הבחינות. ולפי מה שכתוב בשדי חמד, זה נחשב שהוא סיים את כל הש"ס, ובודאי שזאת זכות גדולה מאד. שתעמוד לנו ולכם ולכל ישראל, אכי"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר,

נערך והגה לפי הבנת העורך.

השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים,

אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו,

נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר

ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר

להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש את הוצאת השיעור לע"נ,

או לרפואה, הצלחה ופרנסה טובה.

פרטים בטלפון: 050-4140741